

Papp Viktor

Panaszkultúra és önrendelkezési törekvések*

A magyar ügyvédség autonómiájának
dualizmus kori lehetőségei és korlátai

Absztrakt: A dualizmus kori Magyarországon az igazságügy és a közigazgatás szétválasztásának és modernizálásának szellemiségével egyetemben került sor a bírói és az ügyvédi karok modern alapokon való megszervezésére. Az 1870-es években széles körű önrendelkezést, kamarai rendszert elnyerő ügyvédség mindazonáltal kevésbé volt megelégedve a rá ruházott jogkörökkel, így a korszak jogi szaksajtóját felhasználva a reformok sürgetését, a rendtartás átalakítását folyamatosan napirenden tartották. Az ügyvédség egy része sérelmesnek találta a jogorvoslati fórum, de gyakran még az ügyvédi fegyelmi bíróságok működését is. A jogi sajtó hasábjain felélénkülő panasz kultúra azonban kevésbé a tájékoztatást vagy az erkölcsi normák közvetítését szolgálta, sokkal inkább az autonómia kibővítésének érveléséhez kívánt hozzájárulni. Az önrendelkezés működésének és az etikai kódex gyakorlati érvényesítésének vizsgálata ugyanis arra enged következtetni, hogy az ügyvédség tevékenyen élt a ráruházott feladatkörökkel, és sikerrel alakította ki azokat a mechanizmusokat, melyek érvényre juttatták a paragrafusokba csak áttételesen belefoglalt célkitűzéseket.

Kulcsszavak: testületi autonómia, professzionalizáció, ügyvédség, önrendelkezés, ügyvédi kamarák, fegyelmi eljárás

* A tanulmány *A professzionalizáció története. Magyarország a 19–20. században európai kontextusban* című NKFI (sz. 132451) projekt keretében készült.

A professziók modern kori történetének tárgyalásakor megkerülhetetlen alkotóelemként merült fel a szakmai autonómia kérdésköre. Az önrendelkezésre való törekvések alakulása ugyanis nagyban meghatározta nem csak a hivatások önmagukról alkotott képét és szakmai célkitűzéseiket, de a társadalomban és a nagyobb rendszerekben elfoglalt helyzetüket is jelentősen befolyásolta. Ezek a törekvések azért is figyelemre méltók, mert az autonómia szorosan kötődött a professziók szakmai tekintélyéhez és társadalmi megítéléséhez. Az önkormányzatisággal és a fegyelmi jogkörökkel a hivatásosok eszközt nyerhettek ahhoz, hogy a szélesebb nyilvánosság előtt emeljék foglalkozásuk megítélését, fokozva a potenciális ügyfelek bizalmát az általuk nyújtott szolgáltatások iránt. Egy olyan ügyvédhez vélhetően nagyobb bizalommal fordultak a jogkeresők, aki felett kartársai gyakoroltak állandó ellenőrzést annak érdekében, hogy a jogi vagy egyéb jellegű képviselet során ne érje sérelem, hátrány a megbízót. Az autonómiára való törekvés, érkezzon annak követelése egyénektől vagy testületi szintről, s kelljen azt kivívni bármely társadalmi szereplővel vagy az állammal szemben, kulcsfontosságú mozgatója maradt a modern kori társadalom, tudomány és kultúra fejlődésének (Siegrist 2014: 38).

A szakmai autonómia kérdéséhez kapcsolódik továbbá a különféle foglalkozások által nyújtott szolgáltatások ellenőrzése. Az eddigi összehasonlító vizsgálatok például arra mutattak rá, hogy az önrendelkezést elnyerő professziók sikeresebben tudták érdekeiket érvényesíteni azokkal szemben, akik (még) nem rendelkeztek autonómiával (például más rivális hivatások vagy „félhivatások” [*semi-professions*]) (Rüschmeyer 1977: 116–118). Vélhetően ezért szenteltek olyan nagy figyelmet a jogászai, és ezen belül az ügyvédi hivatásnak, mivel annak más professzióktól való különbözőségét – elsősorban – az ügyvédek szélesebb kollektív és egyéni autonómiájából vezették le (Lewis 1989: 46; Levin-Stankevich 2015 [1996]: 231–242).

A szakmai érdekeket és ahogy a kortársak megfogalmazták, a közjő szolgálatát egyszerre képviselő ügyvédi törekvések többször sikerrel küzdöttek az önrendelkezési jogokért. Az önkormányzatiságban megtestesülő öngazgatás és önfegyelmzés nem csak a hivatást gyakorlók anyagi érdekeit volt hivatott biztosítani. A kötelező testületi tagság bevezetésével, a hivatást gyakorlók létszámának kontrolljával ugyanis lehetőség adódott az ügyvédi bevételek befolyásolására. Ám egyes vélemények szerint éppen az egyre magasabbra rugó bevételek és a piaci verseny korlátozásának érdekében volt szükséges a testületek életre hívása és az azok segítségével gyakorolt általános etikai fellépés (Burrage 1996: 47–51). Az anyagi érdekek mellett tehát legalább annyira fontos volt a publikum szimpátiájának elnyerése, esetlegesen megőrzése, végső soron tehát a professzió szakmai tekintélye.

Az autonómiatörekvések mindazonáltal a jogi hivatások tekintetében etalonként kezelt angolszász ügyvédség esetében sem zajlottak konfliktusmentesen. Míg az angol *barrister*-ek (magas rangú, képviselő ügyvédek, akik nem érintkeztek a kliensekkel és pénzkezelést sem folytattak) a 19. század folyamán kiterjedt öngazgatással és magas presztízzsel bírtak, akikhez folyamatosan zárkóztak fel az ügyvivő ügyvédek (*solicitor*), az észak-amerikai ügyvédség a 18. század végétől számítva elveszítette autonómiáját és súlyos támadásokat volt kénytelen elszenvedni (Burrage 1996, 2014: 68). Ennek (is) eredményeképpen a jogi szakoktatás és ezzel a hivatásba való belépés jogát az egyetemek és a jogi iskolák vették kezükbe, míg a szakmai etika megőrzését a bíróságok gyakorolták. Megint más forráskönyv szerint alakult a francia ügyvédi kar története, mely részleges öngazgatási

jogot nyert el a napóleoni időszakban, ám a teljes autonómia igénye a 19. században egyáltalán nem merült feledésbe. A 19. század legelején kivívott jogoknak köszönhetően az *avocats* társadalmi állása nem csak Franciaországban, de az egész kontinentális Európában elérendő célként szolgált, és nem csupán a jogi hivatások számára (Siegrist 1986: 271–273; Burrage 2014: 67–68).

A francia mintát részben követve, de attól jelentős mértékű eltéréseket magán hordozva született meg a német ügyvédek önrendelkezése a 19. század második felében. Ugyan az autonómia gyakorlására irányuló törekvések már az 1830-as, 1840-es jogi egyesületeken belül megfogalmazódtak, áttörést csak az 1878-as ügyvédi rendtartás hozott (Siegrist 1985: 311–313). A német ügyvédek öngazgatási formájának meghatározása azért sem mehetett könnyen, mert 1871 előtt a német államokban eltérő tradíciók honosodtak meg nem csak az ügyvédek jogait, de ellátandó feladataikat illetően is. A rendtartás a kuszaságot egyértelmű előírásokkal és szabályokkal kívánta rendezni, az önrendelkezés legfontosabb eszköze pedig a kötelező tagságot előíró kamarai rendszer lett. Az 1878-as törvény felszámolta a korábbi ügyvédtípusokat és függetlenítette az ügyvédeket az állami tisztviselői státusztól, de a hivatás autonómiája nem lehetett teljes (Jarausch 1990: 15–16; Siegrist 1986: 273–278, 2004). Mind a képzés, mind a vizsgáztatás ellenőrzése erős állami befolyás alá esett, mint ahogy a fegyelmi jogkörök tekintetében sem nyertek kizárólagos hatáskört az ügyvédi kamarák. Az önrendelkezés egy új elemmel is bővült, melynek értelmében az ügyvédeket lakóhelyük és pályán eltöltött idejük szerint differenciálták (*Lokalisierung*), s melynek köszönhetően a helyi kamarák első körben dönthettek a felsőbb bíróságokon képviseletet ellátni kívánó ügyvédek mandátumáról (vö. Ledford 1990, 1996).

Magyarországon 1874-ben rendezték az ügyvédek helyzetét, a rendtartás bevezetése jól kapcsolódott az egész Európát ekkoriban jellemző igazságügyi reformok hullámához (Korsósne Delacasse 2012: 176–177). A törvényi erejű átalakítás legfontosabb részét egyértelműen a szakmai kamarák életre hívása jelentette. A köztisztviselési elven működő önkormányzatok felállítása már a reformkorban foglalkoztatta a jogászokat. Az ekkoriban publikált javaslatok és pamfletok kivétel nélkül az egyesületi szintet meghaladó kamarai rendszert kívánták bevezettetni. A politikai események alakulása azonban nem tette lehetővé a kívánalmak napirenden tartását, sőt az 1850-es évektől kezdve az osztrák neoabszolútista kormányzat totális ellenőrzést valósított meg az ügyvédség felett. Ugyan felállítottak ügyvédi választmányokat, de azok nem az önszerveződés és öngazgatás jegyében kezdték meg működésüket. A praxist üzni kívánók számát és földrajzi eloszlását az állam írta elő, mint ahogy a vizsgáztatás és a fegyelmi eljárás jogköreit is a kormányzat gyakorolta (Kun 1895: 292–295). Az 1860-as években feléledő egyesületek, élükön a Pest-Budai Ügyvédegylettel és kiegészülve a Magyar Jogászegylettel, a korábban már felállított kereskedelmi és iparkamarák példáját felhasználva érveltek az ügyvédi önkormányzatok megszervezése mellett (Strausz és Zachar 2008: 45; Korsósne Delacasse 2012: 60–62, 2020: 116–124).¹

1 Ugyan az ügyvédek előtt példaként lebegett a kereskedelmi és iparkamarák működése, ez utóbbi szakmai szervezetek (például kereskedőtestületek) messze nem fogadták kitörő lelkesedéssel a testületek felállításának kormányzati szándékát. Abban ugyanis az önszerveződés felülről való korlátozását látták megvalósulni az 1850-es években. Az észrevételért Kövér Györgynek tartozom köszönettel! Egyúttal szeretném kifejezni hálámat Halmos Károlynak és Keller Márkusnak a tanulmányhoz fűzött módosító javaslatokért.

Az ügyvédek elnyúló szakmai és közéleti vita eredményeképpen a korszakban elsőként nyerték el testületi szintű autonómiájukat, váltak a szabad értelmi hivatások legbefolyásosabb csoportjává. A kormányzati és az állami szereplők döntésének köszönhetően a kamarai rendszer biztosította a szakma belső szabályozását, sőt azáltal, hogy kötelezővé tették a praktizálni vágyóknak a kamarába való felvételt, hatáskört nyújtott a belépés feletti kontroll gyakorlására is (Kovács M. 2001: 40–41). A rendtartás értelmében az válhatott gyakorló ügyvéddé, aki magyar állampolgárként sikeresen teljesítette az ügyvédi vizsgát és felvételt nyert a lakóhelyének megfelelő helyi ügyvédi kamara tagjainak sorába. A hivatalos képviselőhöz szükséges volt a területileg illetékes bíróságon való formális bejegyzés is (jogosítvány „bekebelezése”). Az ügyvédi foglalkozás ezáltal mindenki, legalábbis minden férfi előtt szabadon hozzáférhetővé vált.

A korábbi tiltások feloldásának köszönhetően tehát már nem csak a nemesi és honorációr rétegek, de a zsidó vallásúak is választhatták az ügyvédi professziót. Miért vált szükségessé éppen az ügyvédi hivatás megnyitása minden társadalmi réteg és vallás előtt? A hivatás szabad piaci elveken való átszervezése visszavezethető arra a koncepcióra, miszerint az állam – az igazságügyi reformok elősegítése és a jogi környezet peremfeltételeinek modernizálása érdekében – kedvezményeket kínált a legszámosabb szabad értelmi foglalkozásnak (*regulatory bargain* – Perkin2002 [1989]; McDonald 1995; Corfield 1999 [1995]). Egyes állítások szerint az újonnan felállított bírósági rendszer közel 1400 egykori ügyvédet vett fel állományába (Kovács M. 2001: 40). Mások úgy látták, a bírák és a bírósági rendszer, ezáltal pedig az állam tehermentesítése csakis úgy oldható meg, ha az ügyvédi hivatás betölti a jogkeresők alkotta keresleti piac szűrését és szanálását végző feladatkört. Az ügyvédek megfelelő nivójú és hatékony működéséhez, lévén ők találkoztak először a laikus felekkel és saját hatáskörben döntöttek a perek megindításáról, mindenképp szükséges volt bizonyos szervezeti keretek megfogalmazása és felállítása (Králik 1903: I. 412–417). A szakmai önkormányzatiság kormányzat általi bevezetése támaszkodhatott arra a korabeli megítélésre, amely az ügyvédséget nem a jog öröként és védőjeként, hanem annak elferdítőjeként aposztrofálta. A közvéleményben – nehezen számszerűsíthető módon – jelenlevő vélekedés felszámolására is irányulhatott az ügyvédek szakmai etikai kódexének rendtartásban való lefektetése, a fegyelmi hatóságok felállítása (Balog 1903: 3–11; Korsós-né Delacasse 2012: 114–115).

Az ügyvédség szabadabb tételét támogatta az a szellemiség is, mely a jogi végzettségben és a jogi diplomában jelölte meg a biztos érvényesülés feltételeit, ami az állam- és megyei igazgatásban érvényesülni kívánók számára lehetőséget kínált a társadalmi felemelkedésre, a középosztályi életnívó fenntartására (Szilágyi 1926: 118–119; Nagy 2012: 133–134). A dualista kormányzatok ugyan nem tudtak megbirkózni a rendkívül fragmentált jogi felsőoktatás átalakításával és egységesítésével (Mezey 1984; Ladányi 2007), de nem is állhatott szándékukban zárt keretek közé szorítani a jogi oktatást, ami hosszú évtizedeken keresztül látta el utánpótlással a többnyire jogi diplomával is betölthető közigazgatási szféra munkaerőigényét (Mazsu 1980: 295–306; Laký 1981 [1931]: 114–115; Ránki 1993).

A testületi szintű autonómia bevezetése azt eredményezte, hogy az állam és képviselői elveszítették a teljes körű befolyást az ügyvédek felett, ám a fellebbezésekről való döntés jogkörét az állam továbbra is magának tartotta fenn (Králik 1903: II. 265; Navratil 2014: 72). Ennek értelmében a kamarák választmánya és fegyelmi bírósága által hozott ítéletek fe-

lett a Kúria kisebb fegyelmi tanácsának bírái döntöttek.² Az ügyvédi érdekképviseltek, melyekből 28-at állítottak fel, regionális hatáskörrel rendelkeztek, a törvény átfogó ernyő-szervezetet vagy országos központot nem hívott életre (Strausz és Zachar 2008: 45). Az önkormányzatiság jegyében a kamarák legfontosabb szerepévé az ügyvédi kar becsületének, tekintélyének megóvása vált az oda nem való elemek fegyelmi úton való megregulálásával, esetleg eltávolításával. A testületek a fegyelmi hatáskör és a karba való felvétel mellett ellátták az ügyvédek érdekvédelmét, ellenőrizték kötelességteljesítéseiket, véleménynyilvánítással és javaslattevéssel pedig elősegítették az igazságügyi reformok megfogalmazását, megvitatását (Strausz és Zachar 2008: 46–47).

„Működésben” az autonómia – az összeférhetetlenség és az erkölcs kérdései

A következő oldalakon arra teszek kísérletet, hogy kategorizáljam a jogi sajtóban előforduló fegyelmi és összeférhetetlenségi eseteket. A sajtóorgániumokban értelemszerűen messze nem szerepelt minden fegyelmi eljárás, ráadásul az anonimitás jegyében a vétkes felek személyazonossága is rejtve marad a kutatók előtt. Így gyakran az egyedi esetek más jellegű forrásokból való feltárása sem valósítható meg, és reprezentatív mintavétel sem kivitelezhető. A sajtóbeszámolóik áttekintésével azonban lehetőség nyílik arra, hogy nyomon kövessük az ügyvédi etikai kódex gyakorlati alkalmazását, és hogy feltárjuk: milyen tartalommal kívánták az ügyvédek megtölteni a javarészt általánosságokat megfogalmazó rendtartás autonómiára vonatkozó paragrafusait. A sajtóbeli ismertetések az előbbieket mellett jelentős mértékben tematizálták az ügyvédek közötti diskurzust is. A hetilapok hasábjain például jóval többször fordultak elő olyan eljárások, amelyekben a fellebbviteli fórum változtatást eszközölt a kamarai bíróság döntéséhez képest. Ennek hátterében az állhat, hogy az ügyvédek nem elégedtek meg elnyert/kiharcolt autonómiájukkal, a sérelmesnek tartott esetek hangsúlyozásával pedig az ügyvédi, illetve jogászai hangulatot kívánták befolyásolni, az érvelést egységesíteni a kormányzatokkal szembeni sikeres fellépés reményében.

Az 1874. évi XXXIV. törvénycikk 10. §-a értelmében összeférhetetlenség megállapítására került sor a kamarák választmányainak részéről, amennyiben a lajstromba felvételért folyamodó vagy már gyakorló ügyvéd esetében kiderült: fő vagy mellékfoglalkozásként az ügyvédséggel nem társítható tevékenységet folytat. Az *incompatibilitást*, ahogy a kortársak, köztük az ügyvédi kar krónikása, Králik Lajos ügyvéd nevezte, mindenekelőtt akkor mondták ki, ha az adott tevékenység *üzletszerűnek* minősült, ami csorbította az ügyvédi hivatás tekintélyét és megbecsültségét (Králik 1903: I. 401–402). Ám ahogy Králik Lajos is kiemelte, a szabályzat, már csak terjedelme és az elvi szempontok miatt sem írhatta elő tételesen, mely foglalkozások és melléktevékenységek inkompatibilisek a professzióval. Konkrét, listaszerű előírás helyett irányelvek segítették a választmány tagjait a felmerülő problémás jelentkezések mérlegelésekor. Követendő elv volt, hogy az ügyvédi hivatás közérdekből vált szabályozott hivatássá, ennél fogva megkövetelték az ügyvédektől, hogy

2 A Kúria kisebb fegyelmi tanácsa az ügyvédek elleni eljárások fellebbezése mellett az állami hivatalnokok fegyelmi bíráskodását is ellátta. A tanács vezetője a Kúria másodelnöke, akadályoztatása esetén a rangban legidősebb tanácselnök volt, és a Kúria hat ítéldbírájából alakult (Stipta 1997: 125).

tevékenységüket főfoglalkozásként űzzék. Fontos szempont volt az ügyvédek függetlensége, ezért előírták minden olyan melléktevékenység azonnali beszüntetését, mely alá-fölé rendeltségi viszony meglétét feltételezte. Abban azonban még a kortársak sem voltak határozottak, hogy a jogászok által előszeretettel betöltött hivatalnoki szolgálat törvényileg tiltva volt-e az ügyvédek számára (Králik 1903: I. 420–421). Bizonyosan közrejátszhatott ebben az is, hogy az ügyvédek – ezúttal eltekintve az állami függéstől – sokszor kívántak a közszolgálat területére lépni, ügyvédi praxisukat pedig egyfajta biztosítékként meghagyni. Az egyes fegyelmi esetek arra engednek következtetni, hogy a fegyelmi bíróságok fontosabbnak tartották az ügyvédi függetlenséget, mint az egyének karrierlehetőségeinek és anyagi bevételeinek bővítését.

A sajtóbeszámolók, de a kortárs vélekedések (Reiner 1888: 141–149) szerint is az ügyvédi kamarák szorosan figyelemmel kísérték mind a már gyakorló kartársak, mind a belépni szándékozók tevékenységi körét. Így például az „önálló élethivatásra” való hivatkozással az eperjesi kamara 1894-ben egy jogakadémiai jogtanár felvételét utasította el, a fellebbező oktató kérvénye azonban a Kúria fegyelmi tanácsánál sem talált támogatásra, lévén, hogy az egyetemi, főiskolai tanárságot már ekkoriban önálló professziónak tekintették (Ügyvédek Lapja 1894: 8. sz. 6). Az előbbi ügy mellé párhuzamként állítható az a soproni kereskedelmi akadémiai tanártól származó folyamodás, melyben a jelentkező az ügyvédjelölti gyakorlat teljesítése érdekében kívánta kamarai lajstromba való beiktatását. Az ügyvédi munka és az ügyvédjelöltség alatt teljesítendő joggyakorlat időigényessége szinte minden kamarai választmányi határozatban indokul szolgált arra, hogy a kérvényezőket elutasítsák az ügyvédi testületbe való felvételtől – így jártak el a kereskedelmi akadémiai oktató esetében is. Csakhogy a jogorvoslati fórumként funkcionáló Kúria, indokolását a sajtóban nem ismertetve, jóváhagyta a rendes tanár fellebbezését és utasította a soproni kamarát a bejegyzésre (A Jog 1897: 45. sz. 324).

Az ügyvédi hivatás tekintélyének és becsületének megőrzése érdekében egyáltalán nem értek össze a professzióval azok a foglalkozások, melyek az ipari termeléshez, kézműves-séghez kapcsolódtak. Az összeférhetetlenség miatt felszólított gyöngyöstarjáni ügyvéd ekképp nem tarthatta meg edénygyárát, de fegyelmi eljárást jelentett a korszakban a cégfestési ipar fenntartása és még a nyomda tulajdonlása is (Ügyvédek Lapja 1896: 24. sz. 7, 1886: 29. sz. 7; A Jog 1896: 2. sz. 15–16). A testületek szigorúan tiltottak minden kereskedési tevékenységet, üzlet, italmérés, gyógyszerár ügyvédek általi vezetését (Ügyvédek Lapja 1901: 50. sz. 4, 1904: 22. sz. 7, 1907: 48. sz. 7). Az ügyvédi professzió becsületének kikezdéséhez vezetett a kortársak véleménye szerint minden olyan pozíció, mely függési viszonyt feltételezett az állammal, a törvényhatóságokkal vagy a városi önkormányzatokkal szemben. Nem lehetett ügyvéd végrehajtói becsüs, városi tanácsos és tisztviselő, de még (helyettes) polgármester sem (Ügyvédek Lapja 1885: 83. sz. 1, 1887: 12. sz. 4, 1889: 29. sz. 4, 1901: 33. sz. 4).

Különös figyelemmel kísérték az ügyvédi testületek ügyészei és felelős tagjai azon eseteket, amikor az ügyvédek a gazdasági szektorhoz kapcsolódó mellékfoglalkozást űztek. Ekképp a tőzsdepiaccal való bennfentes kapcsolat vagy munkaviszony nemegyszer kiváltotta a fegyelmi hatóságok rosszallását. Egy budapesti ügyvéd 1897-ben azért kérte felvételét a tőzsdedagok sorába, hogy a „családi birtok terményeinek és értékpapírjainak jobb értékesítését” alapozza meg, érveit a későbbiekben azonban a kamara nem fogadta el és az

ügyvédet vád alá helyezte (Ügyvédek Lapja 1900: 21. sz. 8). Szintúgy az üzletszerű tevékenységet kifogásolták annak az ügyvédnek az esetében is, aki a hírlapokban „törlesztéses kölcsönöket” intéző irodáját hirdette, és aki ingatlanok adásvételével és jelzálogkölcsönök kieszközölésével rendszeresen foglalkozott (Ügyvédek Lapja 1894: 32. sz. 4). A különféle pénzeszközök közvetítése egyébként gyakran fordult elő a sajtóban közzétett fegyelmi eljárások között, de általánosságban elmondható, hogy az ügyvédi testület az „ügynöki” feladatkörökkel kívánt legerélyesebben elszámolni (Ügyvédek Lapja 1900: 50. sz. 7–8, 1906: 2. sz. 7; A Jog 1892: 2. sz. 16).

A fentiek ellenpontjaként és az összeférhetlenség rövid ismertetésének zárásaként érdemes kiemelni, hogy bizonyos állások és pozíciók nemcsak hogy megfértek az ügyvédi hivatással, de azok úzését, illetve betöltését *teljesen* összeegyeztethetőnek tartották a kamarai tagsággal. A pénzügyi vezérigazgatói, de más, gazdasági társaságok, alapítványok, szövetkezetek élén betöltött vezető beosztás elfogadottnak számított mind a kamarák, mind a Kúria részéről (A Jog 1898: 29. sz. 220; Kovács M. 2001: 43). Nem jelentett összeférhetlenséget sem az igazgatótanácsi, sem a felügyelőbizottsági tagság, mint ahogy szinte kivétel nélkül ügyvédek töltötték be a gazdasági társaságok jogtanácsosi beosztásait (vö. Papp 2020).

De az üzletszerű foglalkozások felderítése és megítélése mellett legalább ilyen sarkalatos kérdésnek számított, hogy a felvételért folyamodók és a gyakorló kartársak felett milyen hatékonysággal sikerült az erkölcsi és morális kívánalmak számonkérése. A korabeli beszámolók, különnyomatok, irodalmak egy sor olyan ügyet sorakoztattak fel érvelésüket alátámasztandó, ahol az ügyvédek különféle sérelmeket követtek el a rendtartás paragrafusai, a hivatás vagy a kliensek érdekei ellen (Reiner 1888: 141–149; Balog 1903: 26–27; Králik 1903: I. 404–410). Az ügyvédi hivatás tekintélyét csorbították a joggal és ügyvédi hatalommal való visszaélések, a hanyag hivatásgyakorlások, a nyereszkedések, a vagyoni elleni bűncselekmények egyaránt (Delacasse 2003; Navratil 2014: 78–79). Nem meglepő, hogy az erkölcsi normák áthágásai nagyban irányt szabtak a jogi sajtó hasábjain folyó diskurzusnak is. A szabadságvesztére ítélt rendőrkapitánynak, a hivatalvesztést elszenvedő vidéki szolgabírónak, a büntetett előéletű járásbíróknak nem volt esélye arra, hogy az ügyvédi kamarai választmány helybenhagyja felvételért való folyamodásukat (Ügyvédek Lapja 1888: 3. sz. 7, 1904: 44. sz. 7; Ügyvédi Kamarai Közlöny 1904: 1. sz. 35–37). Az ügyvédség nem fogadta soraiba a – kartársak szerint alkotmányellenesen kinevezett – Fejérváry-kormányban megyei tisztséget vállaló, vagy éppen a sikkasztással megvádolt, de el nem ítélt ügyvédet sem (A Jog 1897: 27. sz. 212; Ügyvédek Lapja 1906: 36. sz. 7).

Külön elemzés alá tarthatnak azon morális aggályokat felvető esetek, melyek a kamarai autonómiájának talán legfontosabb kifejeződéseként működő fegyelmi bíróságok elé kerültek. A kamarai elnökből és az általa kiválasztott négy választmányi tagból felálló fegyelmi bizottságok ugyanis a már gyakorló ügyvédek felett mondtak ítéletet. A fegyelmi bíróság a kamarai ügyész indítványára elrendelhetett vizsgálatot, vád alá helyezhette a panaszoltat, és ő mondta ki a súlyosabb, fegyelmi eljáráshoz tartozó ügyekben az ítéletet. Fegyelmit eredményezett a tömeggondnoknak egy csódeljárás folyamán az adóstól megbízatást elfogadnia, az ügyvédnek a nála gyakorlaton levő ügyvédjelölt számára a valóságnak nem megfelelő igazolást kiállítania (Ügyvédek Lapja 1899: 20. sz. 8; A Jog 1899: 3. sz. 23). Az ügyvédek nemcsak hivatalos teendőikkel kapcsolatosan voltak elszámoltathatók,

hanem figyelemmel kellett lenniük az ügyvédi kamara és a kar felé fennálló köteleességeikre is. Sértve érezte magát a budapesti ügyvédi kamara akkor, amikor egy fővárosi ügyvéd egy másik kamaratagot képviselve elfogadta alperesek szóbeli „sajnálkozását” (Ügyvédek Lapja 1900: 46. sz. 8). Az ügyvédség tekintélyét jelentősen kikezdték, ezáltal nem maradtak büntetlenül a kamaratagok által elkövetett verekedések, garázdálkodások, az ügyfelekkel kocsmában való konzultációk, a „többek előtt nyilvánosan, másokat meg botránkoztatólag” bemutatott cigánykerékvetések vagy éppen a számárháton való lovaglások sem (Ügyvédek Lapja 1894: 12. sz. 7, 1904: 20. sz. 7, 1909: 47. sz. 7; A Jog 1895: 45. sz. 326).

A fegyelmi eljárást maga után vonó ügyeket tovább most nem részletezve megállapítható, hogy a kamarai ügyészek és fegyelmi bíróságok rendkívül széleskörűen kiterjesztették az ügyvédség etikai kódexét, így érvényesítve az ügyvédségre ruházott önrendelkezési jogkört. Ám az autonómia egy látványos eleme, a belépés feletti jogkör rendszere több változáson is átesett a korszakban, és figyelemre méltónak mondható sérelmeket szenvedett el az államhoz szorosan kötődő bíróságok részéről. Az 1880. évi XXXVII. törvénycikk 28. §-a ugyanis egy meghatározó ponton módosított az ügyvédi kamarába való jelentkezés mérlegelési szempontjain. Eszerint a büntető vagy fegyelmi úton eltávolított ügyvédek, a büntetésük kiállításától számított 10 évet követően, újra kérhették felvételüket a kamarákba. A kamarák a mérlegeléskor kötelesek voltak „a fenforgó körülményeknek s különösen a jelentkező időközi foglalkozásának, társadalmi és erkölcsi magaviseletének figyelembe vételével” dönten a folyamodó sorsáról. A rendelkezés ráadásul nem csak a kizárt ügyvédekre, de minden, a büntetőtörvénykönyvek életbe léptetését követően hivatalvesztére ítélt személyre alkalmazandó volt (Králik 1903: I. 403). A hivatás történetírója szerint egyébként 1880 és 1902 között mindösszesen 8 esetben fordult elő, hogy a fent említett törvényre hivatkozva a Kúria olyan valakinek a felvételét rendelte el, akit korábban a kamarai választmány kérelmével elutasított. Szükséges hozzátenni, hogy ezekben az ügyekben a megmásító döntésekre egyáltalán nem a felekezeti, vallási vagy etnikai szempontú diszkrimináció miatt került sor, ahogy azt egy a témával foglalkozó történész feltételezte (vö. Kovács M. 2001: 42).

Ahogy fent már utaltam rá, az 1880-as évektől kezdve az ügyvédek által szerkesztett orgánumok nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy olyan felvételi kérvényeket tárjanak az olvasók elé, amelyekben a kamarák elsőfokú végzése megmásításra került a Kúria tanácsa révén. A beszámoló célzatos közlése eszköz lehetett ahhoz, hogy felhívják a kartársak figyelmét: súlyosan sérül az ügyvédi autonómia, annak megőrzése és kibővítése miatt a rendtartási reformra van szükség. A budapesti kamara hivatalos lapja mindjárt első számában arról tudósított, hogy a 26 rendbeli hivatali sikkasztás miatt 5 évi fegyházbüntetésre ítélt királyi járásbíró annak ellenére kérte bejegyeztetésre a jogorvoslati fórum, hogy azt a kamara határozottan elutasította (Ügyvédi Kamarai Közlöny 1904: 1. sz. 35–37. További hasonló esetre lásd: Ügyvédek Lapja 1903: 22. sz. 8). A statisztikailag nehezen bemutatható kérdés, az ügyvédi erkölcsi norma egyik részét képezte, hogy az ügyvédi kamarák a belépéskor elsősorban nem a büntetett előéletű folyamodó magaviseletét vették számításba, hanem az általa elkövetett bűncselekmény vagy fegyelmi vétség minőségét véleményezték. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a jelentkező büntetésének kiállása utáni magatartásával, társadalmi megbecsültségével ne foglalkoztak volna, ám az

– általuk súlyosabbnak – tekintett kihágások, vétségek, bűncselekmények nagyobb súllyal estek a latba, mint a különféle hatóságoktól származó erkölcsi bizonyítványok, igazolások állításai. Ezzel szemben, vagy még pontosabban, emellett a Kúria kisebb fegyelmi tanácsa inkább a jelentkező erkölcsi magaviseletét vette górcső alá, és a jelölt tetteinek „társadalomban elmosódott”, illetve „közönség előtt feledésbe ment” emlékével indokolta több esetben megmásító határozatát (A Jog 1892: 31. sz. 248; Ügyvédek Lapja 1904: 9. sz. 7).

A korszakban legfőbb problémának azt tartották, hogy a jogorvoslati fórumot a Kúria, ezáltal pedig nem gyakorló ügyvédek töltötték be (Kun 1895: 334–335; Zlinszky 1974: 48–50). Az elégedetlenségnek nem csak a sajtóban megjelenő véleménycikkek adtak hangot, de a budapesti ügyvédi kamara is többször feliratot intézett az igazságügyminiszterhez felszámolandó az általuk sérelmesnek vélt gyakorlatot. 1885-ben például egy olyan felvétel kapcsán támadt súlyos nézeteltérés az ügyvédi kar és a Kúria, illetve a minisztérium között, melyben az ügyvédi tevékenységtől véglegesen felfüggesztett személy újbóli bejegyzését rendelte el a másodfokú határozat (Ügyvédek Lapja 1885: 93. sz. 4–5, 1885: 94. sz. 3). A fővárosi ügyvédek állásfoglalása szerint a hasonló vitás kérdések megoldása érdekében mindenképp szükséges az ügyvédi rendtartás kiigazítása.

Az ügyvédi javaslatok csak részben találtak befogadásra kormányzati körökben, az 1887. évi kiigazítás ugyanis csak egy-két pontból állt. Ennek első része ráadásul további korlátok közé szorította az ügyvédek függetlenségének sarokkövét képező szólásszabadságot. A módosítás lehetővé tette a bíróságok, de még a közigazgatási hatóságok számára is a tárgyalásokon és üléseken sértő szófordulatot használó, nem odaillő magaviseletet tanúsító jogi képviselők pénzbeli szankcionálását. A változtatás második eleme előírta, hogy a kamarák fegyelmi bírósága ezentúl az ügyvédek akkor is felfüggesztheti gyakorlatuktól, ha bűnügyi vizsgálati fogságban vannak, illetve a hatóság ítélete akkor is jogerőre emelkedhetett, ha az ellen jogorvoslati kérelmet nyújtottak be (Kun 1895: 367–369; Navratil 2014: 77). A miniszter egyértelműen gesztust tett az ügyvédi kar irányába a paragrafus azon kiegészítésével, mely szerint a büntetőbíróságok által vád alá helyezett ügyvédek csak akkor kerülnek felfüggesztésre, ha ellenük a vád büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt emeltetett. A passzus kétségkívül a párbajozásban érintett, és felfüggesztés előtt álló ügyvédek számára kedvezett (Kun 1895: 370). Az 1887. évi korrekció az ügyvédek egyéni autonómiáját csökkentette (szólásszabadság), ám a testületi önrendelkezésen a kortársak által helyeselt módon változtatott (vö. Budapesti Ügyvédi Kamara választmányi jelentés 1887: 3).

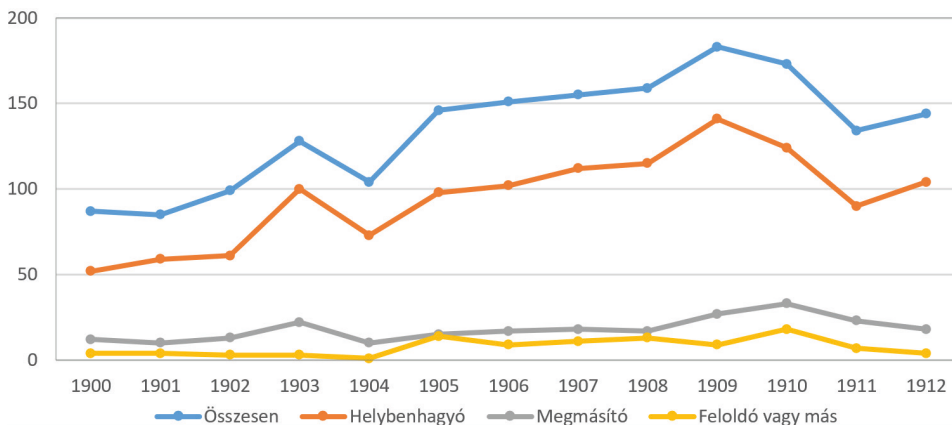
Az 1887-es módosítást követően 1907-ben újra változtattak a rendtartáson. Az ügyvédek autonómiájának egyértelmű kibővítése volt az az egész korszakban követelt újítás, melynek értelmében a fellebbezéseket nem a Kúria kisebb fegyelmi tanácsához, hanem a részben ügyvédi delegáltakból létrehozott *Curia Ügyvédi Tanácsához* lehetett felterjeszteni. Érdekes mód az ügyvédek számára sikerként elkönnyelhető kiigazításról a szakirodalom mintha megfélekedett volna (Vö. Zlinszky 1974; Navratil 2014). A másodfokú fegyelmi bíróság tagjainak felét ügyvédek alkották, akiket az igazságügyi miniszter nevezett ki a budapesti és vidéki kamarák előterjesztése nyomán 3 évre. A minimum 20 tagot számláló ügyvédi testületnek egyébként kétötöd részét budapesti tagokkal kellett feltölteni, a határozathozataloknál pedig a fegyelmi bíróság elnöke mellett három kúriai bírósági és három ügyvédtag lehetett jelen (1907. évi XXIV. törvénycikk).

Az ügyvédek nem védelmezett tekintélye?

Feltárások hiányában nem tudható, hogy milyen eszközöket felhasználva, milyen utakon és módokon érték el az ügyvédek az 1900-as évtized második felében a kormányzat szemléletének megváltoztatását. Minden bizonnyal nagy szerepet játszott a parlamenti vitákban és a törvény elfogadtatásánál, hogy a hónapok között ekkoriban 126 bejegyzett ügyvéd volt (Jogtudományi Közlöny 1908: 8. sz. 69–70).

De jogosan merül fel az a kérdés mind a belépés feletti, mind a fegyelmi eljárások jogkörét illetően, hogy mennyi volt ténylegesen azon esetek száma, melyekben a másodfok az ügyvédi véleményektől eltérő álláspontra helyezkedett. A felvételi kérvényekről és az azokat elutasító határozatok fellebbezéséről nem rendelkezünk számszerűleg kimutatható információkkal, a fegyelmi eljárások esetében azonban fennállt a minisztérium felé a kamarák és fegyelmi bíróságok adatszolgáltatási kötelezettsége. Ennek ellenére az egész korszakra nézve sajnálatos módon nem állítható fel statisztikai adatbázis, a korabeli irodalmi feldolgozások adatsorairól pedig – egy rövid, sajtóbeszámolókkal való összevetést követően – megállapítható, hogy még nagyságrendi bemutatásra sem alkalmasak (Vö. Králik 1903: I. 228–230).

1. ábra. A királyi Kúria kisebb fegyelmi tanácsához, illetve 1907-től a Kúria ügyvédi tanácsához beérkezett fellebbezések száma 1900 és 1912 között

Forrás: Kormányjelentés és Statisztikai Évkönyv (1900: 747, 1901: 388, 1902: 417, 1903: 429, 1904: 457, 1905: 445, 1909: 461, 1912: 488). Saját szerkesztés alapján

A rendelkezésre álló, ellenőrzött statisztikai kimutatók szerint 1900 és 1912 között átlagosan 134 fegyelmi ügy került a jogorvoslati fórum elé, a beérkezett fellebbezések száma a kezdeti évtől számítva folyamatosan emelkedett, majd 1909-től kezdve csökkent.

Érdeemes szemügyre venni az elsőfokú döntéseket megmásító, illetve azokat feloldó vagy vizsgálat lefolytatása céljából visszaküldésre került ítéletek számát. Az idézett sajtótermékek szövegeiben ismeretében már önmagában az is figyelemre méltó ugyanis, hogy az összes fellebbezés átlagban több mint 80%-át helybenhagyták a kúriai bírák! Ezekben

az ügyekben tehát a kamarai hatóságok és a Kúria kisebb fegyelmi tanácsának szellemisége és jogszabályértelmezése közös tőről fakadt. Az elsőfokú határozatok közül átlagosan minden ötödiket változtattak meg, esetleg küldtek vissza. Ám az arányszámok időbeli alakulását vizsgálva jól megragadható egy további érdemleges tényező is.

Ahogy az előzőekben ismertetésre került, 1907-ben törvényileg módosították a jogorvoslati fórum összetételén. A jogi sajtóban elismeréssel fogadott változtatás eredményeképpen az aggályos kérdésekről immár az ügyvédek bevonásával tárgyaltak a kúriai tanácstermekben. Az ügyvédi tanács munkájának kezdetét 1908-tól számítva felvázolható, hogy a nem helybenhagyó másodfokú ítéletek aránya 1908 előtt átlagosan alacsonyabb volt, mint az utána következő időszakban. Míg 1900 és 1907 között az elsőfokú döntések átlagosan 17%-ában került sor módosításra, addig 1908 és 1912 között ez az érték már 21% volt. Ugyanennek értelmében az ügyvédek által is gyakorolt másodfokú ítélkezés nagyobb mértékben változtatott a kamarai hatóságok határozatain, mint korábban a tisztán bírák alkotta testület, de egyáltalán nem láthatjuk nyomait radikális változásnak az ítéletek felülbírálásánál.

A statisztikai kimutatásban szereplő adatok és tendenciák egyáltalán nem támasztják alá azt a korabeli vélekedést, miszerint az ügyvédek a másodfokú jogorvoslati fórum részleges „bekebelezésével” hatékonyabb, gördülékenyebb fegyelmi bíráskodást valósíthattak volna meg, vagy más oldalról: a kúriai bírák eltérő szellemisége és értelmezése miatt csorbult jelentősen az ügyvédség önrendelkezése a korszakban. Az autonómia kiszélesítésének szándéka mellett egyébként is jelen voltak azok a problémák és ellentmondások, melyek feloldására mindenképp szükséges volt egy elfogulatlan fellebbviteli testület. Ennek eklatáns példaként felhozható a szegedi ügyvédi kamarai választmány döntése 1891-ből. Egy Spitzer Lipót nevű ügyvédjelölt Makón töltötte ügyvédjelölti joggyakorlatát, majd ezt követően sikerrel teljesítette az ügyvédi vizsgát. Az irodáját szintén ebben a városban megnyitni szándékozó ügyvéd kérelmét azonban, aki időközben nevét Dózsára magyarosította, elutasította a kamara választmánya. A testület szerint a fiatal ügyvéd jogtalanul kívánt előnyhöz jutni akkor, amikor nevét megváltoztatta, lévén, hogy a városban már régóta működött egy ismert kamaratag Dózsa Sámuel személyében. Az országos ügyvédi körökben is méltatott Rózsa Izsó vezette szegedi testület „ily irányzatos verseny láttára”, preventív módon kívánta védeni az ügyvédi kar tekintélyét, mivel azt feltételezték, hogy a névmagyarosítás a potenciális kliensek megtevesztésére és elcsábítására irányult (A Jog 1891: 27. sz. 219–220). Az elutasító határozat birtokában Dózsa Lipót fellebbezett, a Kúria pedig megmásította a választmány döntését (A Jog 1891: 29. sz. 228). A szegedi kamara álláspontját a fővárosi ügyvédek sem osztották. A sajtóbeszámoló elítélték azon határozatokat, melyek nem a rendtartásban felsorolt szempontok mentén mérlegelték a jelentkezéseket, a „sántikáló indokolás”-t pedig a kereskedelmi törvény névhasználatot tiltó paragrafusaival találták rokonnak (Ügyvédek Lapja 1891: 26. sz. 8; A Jog 1891: 27. sz. 219–220).

A fenti, ügyvédségen belül is választóvonalat képező ügyek mellett a kar tagjai számos okból kifolyólag, több esetben nem tudtak megfelelően élni a rájuk bízott feladatokkal és köteleességekkel, már ami az ügyvédi tekintély és becsület megőrzését illeti. A kortársak egy jellegadó csoportja szerint arról, hogy a professzió társadalmi megbecsültsége

nem a kellő szinten állt, jelentős részben maguk az ügyvédek tehettek. E tárgykörben a leglátványosabb kritika értelemszerűen az ügyvédi kamarai ügyészek és választmányi tagok mint fegyelmi bírúk ellen fogalmazódott meg (vö. Weisz 1888). Általánosságban az egész kamarai rendszer és vezetőségei visszáságait tárta fel cikkében Admeto Géza gyakorló ügyvéd, korábban egyetemi jogtanár. A szerző, aki egy egész cikksorozatot szentelt az ügyvédi kérdésnek 1904-ben, súlyosnak szánt megállapításai oda mutattak, hogy az ügyvédi kamarák, különösen pedig az általa legjobban ismert fővárosi testület, nem tettek meg mindent a hivatás tekintélyének megőrzése és a szakmai szolidaritás elmélyítése érdekében. Admeto szerint a hatóságként és az autonómia szervezeteként is működő kamarák alig tudták érvényre juttatni „az erős autonomikus szellemet”, mivel azok vezető tisztviselői, illetve a választmányi tagok saját hatalmi befolyásuk kiépítésére használták fel tisztségeiket. A budapesti ügyvédi kamarán belül zajló folyamatok vizsgálata kapcsán megfogalmazta, hogy a tisztségek betöltésénél dinasztikus és bürokratikus szemléletek jutottak kifejezésre, a szigorú informális és hierarchikus belső tagozódás okán pedig nem volt lehetőség arra, hogy az ügyvédség szélesebb rétegei hozzáférjenek a fegyelmi bíráskodást jelentő pozíciókhoz, ezáltal nyilvánosabbá és ellenőrizhetőbbé téve az önrendelkezés legfontosabb eszközének tekintett fegyelmi eljárásokat (Admeto 1904).

A kar legjobb ismerője, Králik Lajos megállapítása szerint, aki maga is két évtizeden keresztül választmányi tag és fegyelmi bíró volt Budapesten, a fegyelmi ítéletek egyáltalán nem foglalmaztak meg morális tanításokat, az indokolások során csak a sérelmezett tevékenységek körülírására helyeztek hangsúlyt, általánosabb és normatív célzatú meghatározások – ismeretlen okokból – nem szerepeltek a határozatokban. Králik monográfiájában arra jutott, hogy az ügyvédek nem tartották fontosnak az erkölcsi kérdésekben és más fegyelmi ügyekben az általános előírások kidolgozását, mint ahogy az ítéleteket sem hirdették ki nyilvánosan. Bár néhány fővárosi kamaratag indítványozta a fegyelmi határozatok rendszeres, időközönkénti összeállítását és publikálását, kérésük nem talált meghallgatásra a kamarai vezetőség köreiben. Az ügyvéd szerint jól tanúskodott a kartársak fegyelmi eljárások iránti érdektelenségéről, hogy a nyilvános főtárgyalásoktól az egész korszakban távol maradtak nem csak az ügyvédek, de még a sajtó is (Králik 1903: I. 233–234). Hogy mennyien vettek részt egy-egy fegyelmi tárgyaláson, és hogy mennyien követték figyelemmel a sajtó révén ezeket az eljárásokat, nem tudható. Az ügyvédek morális kérdésekhez való viszonyulását azonban mindenképp árnyalja, hogy a budapesti kamara választmánya előzetes tanácsadást kívánt nyújtani mindazoknak, akik tervezett tevékenységükkel kapcsolatban kérdéssel szerettek volna fordulni a fegyelmi bíróságokhoz (vö. BÜK éves kamarai jelentés 1902: 152–153).

Míg az összeférhetlenségi ügyekben meglehetősen széles körű, de még az erkölcsi és morális aggályokat felvető fegyelmi eljárásokban is jelentősnek mondható önrendelkezéssel bírtak az ügyvédi kamarák, addig volt több olyan szegmense a professzió történetének, mely egyáltalán nem a sikeres önkormányzatiság jeleiről tanúskodott. Így volt ez például éppen a kamarai tagdíjak kapcsán, mely díjak behajtása az egész korszakban megoldatlan problémának számított. Ugyan a szakmai szolidaritás nevében számos ügyvéd esetében eltekintettek a tagdíj megfizetésétől, hivatkozva a kamaratag szerény bevételeire és szegényes életkörülményeire, a notórius nemfizetők ellen sem akadtak kellőképp hatékony eszközök (lásd erre: *Ügyvédek Lapja* 1896: 1. sz. 7, 1899: 52. sz. 8). A kérdéskör

összetett voltához tartozik, hogy még a Kúria tanácsának ítélkezési gyakorlata sem mutatott következetességet, néhol ugyanis helyt adtak a tagdíjhátralék miatt megindított fegyelmi eljárásnak, néha pedig megmásították vagy megsemmisítették az elsőfokú ítéletet (Králik 1903: II. 222–223).

De sérülve látták a tárgyalat szereplők függetlenségüket és autonómiájukat más alkalmakkor is. Az ügyvédek ugyanis hiába sorolták el kívánalmaikat a sajtó hasábjain, azon a gyakorlaton nem tudtak változtatni, hogy ne a bírák határozzák meg a bíróságokon folyó ügyvédi képviseltek munkadíját. Amennyiben ugyanis az ügyfelek vagy ellenfelek nem fizették meg a munkadíjat, azt csak peres eljárásban lehetett érvényesíteni. A bíróságok azonban gyakorta kevesebb összeget ítéltek meg az ügyvédek díjaira és készkiadásaira nézve, mint amit a jogi képviselők követeltek (Navratil 2014: 107). Az ügyvédség és a bírói kar viszonya egyébként is rendkívül sok ambivalenciát hordozott magán a dualizmus időszaka alatt. Miközben állandó jelleggel felmerült az ügyvédek körében, hogy a miniszter nem, vagy csak túl kevés ügyvédet nevezett ki bírói állásokra, a jogi sajtóban megfigyelhető, ügyvédek által alakított diskurzus éppen a két jogász professzió markáns megkülönböztetéséről szólt. Így nem csak a kúriai bírák fegyelmi ügyek kapcsán folytatott tevékenységét kárhoztatták, de egyesek az ügyvédvizsgáló bizottság bírói tagjait is szükségtelen szereplőknek titulálták. Az érvelés ellentmondása abban is tetten érhető, hogy az ügyvédek a társadalmi rangban és tekintélyben – szerintük – magasabb szinten álló bírakat nem tartották alkalmasnak arra, hogy döntsenek a kisebb megbecsültséggel bíró ügyvédi professzió leendő tagjainak szakmai felkészültsége felől.

Az ügyvédek egy része a bírói állást tartotta a szakmai és társadalmi mobilitás következő lépcsőfokának, dacára annak, hogy a bírói kar függetlensége és autonómiája még kevésbé állt biztos lábakon a korszakban. Az első országos egyesület életre hívása például csak 1907-ben valósult meg, ekkor állították fel az Országos Bírói és Ügyészi Egyesületet (Mészáros 1932). A bírák országos egyesülete tovább árnyalja azt a képet, hogy a társadalmi presztízs és a szakmai autonómia nem minden esetben függött kölcsönösen össze, lévén az egyesületek működtetése alacsonyabb önszerveződési szintnek felelt meg, mint a szakmai, kötelező tagságot előíró kamarák felállítása. De a bírák visszásnak tartották az alacsony illetményeket, a fegyelmi ellenőrzés bizonytalan voltát, az igazságügy-miniszter főfelügyeleti jogkörét, és ami különösen érdemleges tényező az autonómia szempontjából: a bírói kinevezések rendszerét (Navratil 2014: 54–59).

A két jogi hivatás természetesen nem csak egymással küzdött a közvélemény előtt és a bíróságok tárgyalótermeiben. Számtalan olyan példa ragadható ki a kortárs beszámolókból, melyek az ügyvédek és bírák közös fellépéséről tettek tanúbizonyságot (vö. A Jog 1897: 42. sz. 299–300).

Autonómiatörekvések és útkeresés korlátok közé szorítva

A magyar ügyvédség az 1874. évi rendtartással elsőként nyerte el a szabad értelmiségi hivatások közül az önrendelkezés jogát. A kamarai rendszer felállításával, a rendtartásban megfogalmazott fegyelmi jogkörrel és az ügyvédi munka szabadságának, függetlenségének kimondásával a professzió egyértelmű előrelépést tett a professzionalizáció útján,

egyres vélemények pedig már a folyamatot is befejezettek láttatták (vö. Zlinszky 1974: 47–48). Az autonómiára való törekvés, az önkormányzatiság igénye ugyan az ügyvédi körökből indult, de annak létrehozása az állam, a kormányzat feladatai közé tartozott. A „felülről” végrehajtott professzionalizáció mindazonáltal olyan szakmai és társadalmi környezetet teremtett, melyben az ellentmondások és konfliktusok feloldására nem minden esetben kerülhetett sor, így sajátos stratégiák alakultak ki a professzió megerősítése céljából (Siegrist 1986, 2004).

Az ügyvédek széles körű autonómiával rendelkeztek, elnyert és kiharcolt jogaikkal pedig többnyire jól tudtak sáfárkodni. Ennek szembeszökő példája a kamarai belépés ellenőrzése, annak dacára, hogy a hivatás kapuit az állam tágra nyitotta és az ügyvédi gyakorlatot szabad piaci elvekre helyezte. Ugyan a hivatáshoz szükséges kellékek felügyelete csak részben tartozott a professzió által befolyásolható tényezők közé, az összeférhetetlenség felderítése és vizsgálata lehetővé tette a kamarai választmányok számára, hogy aktív szerepet játsszanak az ügyvédi tekintély és becsület kialakításában. Az inkompatibilitásra hivatkozva ugyanis egy sor fő- és melléktevékenységet tettek tiltólistára, döntésüket pedig a Kúria fegyelmi tanácsa nagy hányadban helybenhagyta. Az ügyvédi testületek a rendtartásban listaszerűen fel nem sorolt, „üzletszerűnek” titulált foglalkozások tiltólistára való helyezésével olyan hatáskört alakíthattak ki, mely célkitűzéseit tekintve nem ütközött a bírákból felálló kúriai tanács érdekeivel. A kortársak úgy tartották, az ügyvédi hivatás közérdekből nyerte el rendtartását és magas szintű autonómiáját, így a jogi védelem hatékony és nívós ellátását nem zavarhatta, nem akadályozhatta más jellegű tevékenységek űzése, a hivatásosok és a kliensek közötti bizalmi kapcsolatot pedig nem áshatta alá semmilyen kétes cselekedet, erkölcsileg aggályos magatartásbeli kilengés vagy szakmai mulasztás. Az ügyvédi hivatással ezért összeegyeztethetetlennek nyilvánítottak egy sor időigényes foglalkozást, függő viszonyt feltételező tevékenységet, állami, önkormányzati alkalmazást, és természetszerűleg minden nyereszkesedésre, visszaélésre alkalmas szolgáltató mesterséget.

Tanulságos az ügyvédek által gyakorolt fegyelmi jogkör dualizmus kori alakulásának története is. A rendtartás – az összeférhetetlenséghez hasonlóan – többnyire csupán nagy vonalakban határozta meg, hogy mik azok az esetek, amikor a fegyelmi eljárás, illetve vizsgálat megindítása mindenképp szükséges. Mivel egy etikai kódex nem terjedhet ki konkrét esetek pontonkénti felsorolására, az ügyvédek előtt állt az a feladat, hogy a rendtartás szövegét a gyakorlatban érvényesítsék, tartalommal feltöltsék. A törvény passzusait az ügyvédség vezető testületei kiterjedten, széles spektrumot átölelve használták fel annak érdekében, hogy önrendelkezési jogkörüknél fogva ellenőrizzék a praxist űzők szakmai tevékenységét, társasági és magánéletét. A korabeli ügyeket és eljárásokat tekintve az ügyvédség rendkívül tevékeny szerepet vállalt kortársainak ellenőrzésében, számosabb és többféle ügyben indítottak fegyelmi vizsgálatot, mint a példának tekintett bírói kar (Navratil 2014:79), és ebben segítségükre volt a Kúria kisebb fegyelmi tanácsa is. A statisztikai adatok ugyanis messze nem igazolták a jogi szaksajtóban uralkodó diskurzus főbb tételeit, miszerint a bírák más érdekektől vezéreltetve rendre megmásították volna az elsőfokú ítéleteket.

Ráadásul a magyar ügyvédség a századfordulót követően olyan eredményt könyvelhetett el, amely nemzetközi szinten is kivételesnek számított. Míg a rendtartás parlamenti

vitájánál, az 1870-es évek elején az is felmerült, hogy már elsőfokon részben bírák alkossák a fegyelmi hatóságot (Korsósne Delacasse 2012: 65–68), addig a 19. század végére már egyértelműen a fellebbezés kérdése képezte a vita tárgyát. Azzal, hogy a jogorvoslati fórum tagságának felét 1907-től ügyvédek adták, a hivatás önrendelkezési jogköre egyértelműen bővült – más kérdés, hogy a fellebbezések számszerű alakulása nem mutatott radikális változást az új rendszer életbe léptetését követően.

Ugyan számos kihívás érte, de a testületi szintű autonómia mellett a korszakban mindvégig meghatározó maradt az ügyvédi munka függetlensége és szabadsága (vö. A Jog 1898: 11. sz. 88). A rendtartás törvényileg garantálta az ügyvédek általános szólásszabadságát, és lehetőség adott arra, hogy mérlegeljék a megbízatások elfogadását. Az ügyvédek munkáját olyannyira függetlennek tartották, hogy a törvény még az ügyvédi fiókirodák létesítését is tiltotta, de a kamaratagok társulásának, közös irodájának intézményét sem ismerték el a 19. században, a 20. század elején (A Jog 1893: 43. sz. 312).

Ugyanakkor az ügyvédség professzionalizálódásának felemás voltára utalt, hogy az általánosságokat megfogalmazó rendtartás mellett más törvények is kihatással voltak az ügyvédi kar életére. Míg az 1874-ben bevezetett etikai kódex paragrafusai sok esetben lehetőséget kínáltak az ügyvédek számára a mérlegelésre, ugyanezt a feltételrendszert már igen sérelmesnek találták a rendtartáson kívüli törvények esetében. A Csemegi-kódex és az azt bevezető 1880. évi törvény negatívan érintette az ügyvédek önrendelkezését, a büntetett előéletű és hivatalvesztésre ítélt jelentkezők kérvényei pedig állandó vitát generáltak a kar és a Kúria között. A Kúria kisebb fegyelmi tanácsának ítélkezési gyakorlata az ügyvédi hangadók szerint többször nem konzekvens alapon működött (lásd a kereskedelmi akadémiai tanár és jogakadémiai jogtanár eseteit), de az ügyvédek általánosságban is kárhoztatták a másik jelentős jogi hivatás befolyásának érvényesülését az ügyvédség felett. Megoldást és korrekciót a kormányzattól vártak, amely azonban más érdekeket is szem előtt tartva, csak kisebb kérdésekben engedett az ügyvédi követeléseknek.

Az ügyvédség autonómiájának eseti vizsgálata arra mutatott rá, hogy a magyar ügyvédi kar hivatásosodását egy sor tényező befolyásolta, ezek azonban gyakran ellentétes irányban hatottak (vö. Sugarman 1993). Az 1870-es években más hivatásokhoz (orvosok, mérnökök, de még bírák is) képest önkormányzatiságot és rendkívül széles önrendelkezést elnyerő ügyvédek a jogi sajtóban dívó panasz kultúra ápolásával, és vélhetően társadalmi, politikai kapcsolataik felhasználásával folyamatosan a szakmai autonómia további kiterjesztésén dolgoztak, többször sikerrel (lásd részben az 1887. évi kiigazítást, de még inkább az 1907. évi módosítást). Az ügyvédség autonómiájának története felhívta a figyelmet arra is, hogy a kelet-közép-európai folyamatok vizsgálatakor megkerülhetetlen a hivatások és az állam kapcsolatainak feltárása, az erőviszonyok tisztázása. Az önrendelkezés kiszélesítésére irányuló törekvések azért is számítottak fontosnak, mert az ügyvédek tekintélyüket nem a bíróságoktól, hanem önszabályozó rendszerüktől nyerték. Az autonómia a fegyelmi hatáskör tekintetében hatékonyan látszott működni, a jól tapintható korlátok és néhány visszaélés ellenére az önrendelkezés útkeresése zavartalanul bontakozhatott ki a vizsgált időszakban úgy is, hogy az állami érdekek gyakran keresztetkérték a szakértelmiségek professzionalizációs törekvéseit (vö. Kovács M. 1991: 430–432; Keller 2007: 83–84, Keller 2010: 84–90).

Hivatkozott irodalom

- Balog Arnold (1903): *Az ügyvédség elleni támadások. Az ügyvédi munka díjazása. Két dolgozat.* Budapest: Franklin-társulat.
- Burrage, Michael (1996): From a Gentlemen's to a Public Profession. Status and Politics in the History of English Solicitors. *International Journal of the Legal Profession* 3(1–2): 45–80. DOI: <https://doi.org/10.1080/09695958.1996.9960410>
- Burrage, Michael (2014): Exceptional Professions in Extraordinary Times. A Comparison of Lawyers in Four Societies. In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert.* Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). (Moderne Europäische Geschichte, 8). Göttingen: Wallstein Verlag, 41–73.
- Corfield, Penelope J. (1999 [1995]): *Power and the Professions in Britain 1700–1850.* London–New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203171226>
- Delacasse Krisztina (2003): Ügyvédek a zalaegerszegi büntető törvényszék előtt. In *Pro Scientia Aranyérmesek VI. Konferenciája: Miskolc, 2003. november 28–30. Előadások.* Pásztori Bernadett és Szatmári Alexandra (szerk.). Budapest: Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, 45–50.
- Jarausch, Konrad (1990): The German Professions in History and Theory. In *German Professions 1800–1950.* Geoffrey Cocks és Konrad H. Jarausch (szerk.). New York–Oxford: Oxford University Press, 9–24.
- Keller Márkus (2007): Tanárok, egyesületek, államok. A középiskolai tanárok professzionalizációjának kezdete porosz-magyar összehasonlításban. *Korall* 8(28–29): 59–87.
- Keller Márkus (2010): *A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében, magyar-porosz összehasonlításban.* (A múlt ösvényén. Sorozatszerk.: Gyáni Gábor) Budapest: L'Harmattan – 1956-os Intézet.
- Kormányjelentés és Statisztikai Évkönyv (1900–1912): *A M. Kir. kormány 1900. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Budapest: Athenaeum, 1900.
- Korsós né Delacasse Krisztina (2012): *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon.* (Institutiones Juris, Dialóg Campus Szakkönyvek). Budapest–Pécs: Dialóg–PTE ÁJK.
- Korsós né Delacasse Krisztina (2020): „Hogy karunk érdekeinek emelésére az egyesek nemes szándéka és tettereje egyesüljön”. A budapesti ügyvédség testületé szerveződése a 19. században. *DÍKÉ* 4(1): 111–126. DOI: <https://doi.org/10.15170/dike.2020.04.01.08>
- Kovács M. Mária (1991): A liberalizmus két útja a szakértelmiség körében. *Világosság* 32(6): 426–433.
- Kovács M. Mária (2001): *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között.* H. n.: Helikon.
- Králik Lajos (1903): *A magyar ügyvédség. Az ügyvédi kar. I–II. kötet.* Budapest: Franklin-társulat.
- Kun László (1895): *A magyar ügyvédség története. Politikai s társadalmi tekintetben, a legrégibb időkől maig, párhuzamban a bírósági szervezet fejlődésével.* Budapest: Saját kiadás.
- Ladányi Andor (2007): *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944.* (Jogtörténeti Értekezések 34). Budapest: Gondolat.
- Laky Dezső (1981 [1931]): Az értelmiség válságának gazdasági és társadalmi háttere. In *Értelmiségszociológiai írások Magyarországon 1900–1945.* Huszár Tibor (szerk.). Budapest: Kossuth, 112–135.
- Ledford, Kenneth (1990): Conflict within the Legal Profession: Simultaneous Admission and the German Bar, 1903–1927. In *German Professions 1800–1950.* Geoffrey Cocks és Konrad H. Jarausch (szerk.). New York–Oxford: Oxford University Press, 252–269.
- Ledford, Kenneth (1996): *From General Estate to Special Interest. German Lawyers 1878–1933.* New York: Cambridge University Press.
- Levin-Stankevich, Brian L. (1996 [2015]): The Transfer of Legal Technology and Culture: Law Professionals in Tsarist Russia. In *Russia's Missing Middle Class. The Professions in Russian History.* Harley D. Balzer (szerk.). London–New York: Routledge, 223–249.
- Lewis, Philip S. C. (1989): Comparison and Change in the Study of Legal Professions. In *Lawyers in Society. Comparative Theories.* 3. Richard L. Abel és Philip S. C. Lewis (szerk.). Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press, 27–79.
- Mazsu János (1980): A dualizmus kori értelmiség társadalmi forrásai főbb változási tendenciái. *Történelmi Szemle* 23(2): 289–308.
- McDonald, Keith M. (1995): *The Sociology of the Professions.* London: SAGE.
- Mészáros Lajos (1932): *Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület huszonöt éves története 1907–1932.* Budapest, Stádium.

- Mezey Barna (1984): A jogakadémiák 1874. évi reformja. In *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*. Kovács Kálmán (szerk.). (Jogtörténeti Értekezések 14). Budapest: ELTE ÁJK, 103–119.
- Nagy Zsolt (2012): *Metszetek a jogásztársadalomról*. (A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 38.) Szeged: Pólay Elemér Alapítvány.
- Navratil Szonja (2014): *A jogász hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. (ELTE Jogi Kari Tudomány 25). Budapest: ELTE Eötvös.
- Papp Viktor (2020): Gyenge kötésekkel a gazdaságban. A budapesti ügyvédek részvénytársasági pozícióinak hálózatelemzése (1890–1910). In *Hálózat & Hierarchia. Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv – 2020*. Kóvér György, Pogány Ágnes és Weisz Boglárka (szerk.). Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Hajnal István Alapítvány, 291–326.
- Perkin, Harold (1989 [2002]): *The Rise of Professional Society. England since 1880*. London–New York: Routledge.
- Ránki György (1993): The Development of the Hungarian Middle Class: Some East-West Comparisons. In *Bourgeois Society in Nineteenth-Century Europe*. Jürgen Kocka és Allan Mitchell (szerk.). Oxford: Berg, 439–455.
- Reiner Ignác (1888): *A magyar ügyvédség. Kézikönyv az ügyvédségre vonatkozó törvények és rendeletekből, valamint a budapesti ügyvédi kamara gyakorlatából*. Budapest: Neuwald.
- Rüschmeyer, Dietrich (1977): The Legal Profession in Comparative Perspective. *Sociological Inquiry* 47(3–4): 97–127. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-682x.1977.tb00795.x>
- Siegrist, Hannes (1985): Gebremste Professionalisierung. Das Beispiel der Schweizer Rechtsanwaltschaft im Vergleich zu Frankreich und Deutschland im 19. und frühen 20. Jahrhundert. In *Bildungsbürgertum im 19. Jahrhundert. Bildungssystem und Professionalisierung in internationalen Vergleichen. 1*. Werner Conze és Jürgen Kocka (szerk.). Stuttgart: KLETT, 301–331.
- Siegrist, Hannes (1986): Professionalization with the brakes on. The Legal Profession in Switzerland, France, and Germany in the Nineteenth and Early Twentieth Century. In *Comparative Social Research. An Annual Publication. Historical Studies. 9*. Tomasson F. Richard (szerk.). Greenwich–London: JAI Press, 267–298.
- Siegrist, Hannes (2004): The Professions in Nineteenth-Century Europe. In *The European Way. European Societies during the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Harmut Kaelble (szerk.). New York: Berghahn, 68–82.
- Siegrist, Hannes (2014): Professionelle Autonomie in der modernen Gesellschaft, Wissenschaft und Kultur. Einführung. In *Professionen, Eigentum, und Staat. Europäische Entwicklungen im Vergleich – 19. und 20. Jahrhundert*. Dietmar Müller és Hannes Siegrist (szerk.). (Moderne Europäische Geschichte, 8). Göttingen: Wallstein Verlag, 15–38.
- Stipta István (1997): *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen: Multiplex Media – Debrecen U. P.
- Strausz Péter és Zachar Péter Krisztián (2008): *Gazdasági és szakmai kamarák Magyarországon és az Európai Unióban*. Gergely Jenő (szerk.). Budapest: L'Harmattan, 2008.
- Sugarman, David (1993): Simple Images and Complex Realities. English Lawyers and Their Relationship to Business and Politics, 1750–1950. *Law and History Review* 11(2): 257–301. DOI: <https://doi.org/10.2307/743616>
- Szilágyi Arthur Károly (1926): Az ügyvédek gazdasági helyzete. I. rész. *Polgári Jog. A hazai és külföldi magánjog és hiteljog szemléje* 2(3): 115–121, 2(4–5): 171–181.
- Zlinszky János (1974): Az ügyvédség kialakulása Magyarországon és története Fejér megyében. In *Fejér Megyei Történeti Évkönyv. 8*. Farkas Gábor (szerk.). Székesfehérvár: Fejér Megyei Levéltár, 7–147.

Hivatkozott források

- BÜK választmányi jelentés (1887): *A budapesti ügyvédi kamara rendes közgyűléséhez jelentése a budapesti ügyvédi kamara választmányának az 1887. évi működéséről*. Budapest.
- BÜK éves kamarai jelentés (1902): *A budapesti ügyvédi kamara éves jelentése 1902-ik évi működéséről*. Budapest.
- A budapesti ügyvédi kamara felirata az igazságügyminiszterhez. I. *Ügyvédek Lapja* 1885. december 19. 93. sz. 4–5.
- A budapesti ügyvédi kamara felirata az igazságügyminiszterhez. II. *Ügyvédek Lapja* 1885. december 26. 94. sz. 3.
- A fegyelmi bíróság határozatai. *Ügyvédek Lapja* 1885. október 10. 83. sz. Melléklet. 1.
- A szegedi ügyvédi kamara. *A Jog* 1891. július 5. 27. sz. 219–220.
- Admeto Géza: Széjjegyzetek a modern ügyvédséghez és a magyar ügyvédi kérdéshez. *A Jog* 1904. november 13. 46. sz. 328–329.
- Az ügyvéd nem folytathat ipart. *Ügyvédek Lapja* 1896. június 13. 24. sz. 7.
- Az ügyvédi kamara tévedésbe ejtése miatt. *A Jog* 1899. január 15. 3. sz. 23.
- Az ügyvédi kar reputációja. *Ügyvédek Lapja* 1888. január 21. 3. sz. 7.

Az ügyvédi lajstromba való felvétel megtagadása névmagyarosítás miatt. *A Jog* 1891. július 19. 29. sz. 228.

Az ügyvédi lajstromba való felvétel megtagadása névmagyarosítás miatt. *Ügyvédek Lapja* 1891. június 27. 26.

Az ügyvédi szólásszabadság törvényes védelme. *A Jog* 1898. március 13. 11. sz. 88.

Bírói szemle zugirodákban. *A Jog* 1897. október 17. 42. sz. 299–300.

Bölcs kamarai határozat. *Ügyvédek Lapja* 1896. január 4. 1. sz. 7.

Egy fegyelmi úton elmozdított albíró. *Ügyvédek Lapja* 1903. május 30. 22. sz. 8.

Fegyelmi vétséget képez-e, ha a tömeggondnok a közadóst a hitelezőkkel kiegyezteti? *Ügyvédek Lapja* 1899. május 20. 20. sz. 8.

Három havi felfüggesztésre... *Ügyvédek Lapja* 1894. március 24. 12. sz. 7.

Házmesteri állások megszerzésével foglalkozó ügyvéd. *Ügyvédek Lapja* 1900. december 15. 50. sz. 7–8.

Jogtanár a gyakorló ügyvédek lajstromába fel nem vehető. *Ügyvédek Lapja* 1894. február 24. 8. sz. 6.

Kettős ügyvédi iroda. *A Jog* 1893. október 22. 43. sz. 312.

Lehet-e ügyvéd biztosítási ügynök? *A Jog* 1892. január 10. 2. sz. 16.

Lovaglás számaron – fegyelmi vétség. *Ügyvédek Lapja* 1909. november 20. 47. sz. 7.

Megtagadhatja-e az ügyvédi kamara a felvételt olyan ügyvédtől, ki az alkotmányellenes kormány uralma alatt hivatalt viselt? *Ügyvédek Lapja* 1906. szeptember 8. 36. sz. 7.

Megtagadott felvétel. *Ügyvédek Lapja* 1904. október 29. 44. sz. 7.

Megtagadták az ügyvédi kamarába való felvételt. *Ügyvédek Lapja* 1904. február 27. 9. sz. 7

Milyen elégtételt fogadhat el a jogvédő? *Ügyvédek Lapja* 1900. november 17. 46. sz. 8.

Szabad-e az ügyvédnek klienseivel a korcsmában értekezni. *Ügyvédek Lapja* 1904. május 14. 20. sz. 7.

Tagsági díjak nem fizetése. *Ügyvédek Lapja* 1899. december 30. 52. sz. 8.

Tanár, mint ügyvédjelölt. *A Jog* 1897. november 7. 45. sz. 324.

Ügyvéd aki cigánykerekét hány az utcán. *A Jog* 1895. november 10. 45. sz. 326.

Ügyvéd és cégfestő. *Ügyvédek Lapja* 1886. július 17. 29. sz. 7.

Ügyvéd és helyettes polgármester. *Ügyvédek Lapja* 1901. augusztus 17. 33. sz. 4.

Ügyvéd és italmérő. *Ügyvédek Lapja* 1907. november 16. 48. sz. 7.

Ügyvéd és nyomdatulajdonos. *A Jog* 1896. január 12. 2. sz. 15–16.

Ügyvéd és szatócs. *Ügyvédek Lapja* 1901. november 30. 50. sz. 4.

Ügyvéd mint pénzügyi vezérigazgató. *A Jog* 1898. július 17. 29. sz. 220.

Ügyvéd mint tőzsdetag. *Ügyvédek Lapja* 1900. május 26. 21. sz. 8.

Ügyvéd nem lehet ügynök. *Ügyvédek Lapja* 1894. augusztus 11. 32. sz. 4.

Ügyvéd, aki tinktúrát hirdet. *Ügyvédek Lapja* 1904. május 28. 22. sz. 7.

Ügyvéddé degradáltak! *A Jog* 1892. június 31. 31. sz. 248.

Ügyvédi kérdések. *Jogtudományi Közlöny* 1908. február 21. 8. sz. 69–70.

Ügyvédi lajstromba való felvétel megtagadása. *Ügyvédi Kamarai Közlöny* 1904. január. 1. sz. 35–37.

Ügyvédi lajstromba való felvétel. *A Jog* 1897. július 4. 27. sz. 212.

Ügyvédi rendtartás. *Ügyvédek Lapja* 1887. március 19. 12. sz. Melléklet. 4.

Ügyvédi rendtartás. *Ügyvédek Lapja* 1889. július 20. 29. sz. Melléklet. 4.

Ügyvédjelölt – mint Strohmán. *Ügyvédek Lapja* 1906. január 9. 2. sz. 7.

Weisz Ignác: Kérdés hazánk összes ügyvédeihez. *A Jog* 1888. június 24. 26. sz. 221–222.

Papp Viktor

Doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Program; tudományos segédmunkatárs, ELTE TÁTK-BTK Professzionizáció-történeti Kutatócsoport